

Sygn. akt III CZP 60/08

POSTANOWIENIE **składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego**

Dnia 10 października 2008 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

Prezes SN Tadeusz Ereciński (przewodniczący)

SSN Mirosław Bączyk (sprawozdawca)

SSN Teresa Bielska-Sobkowicz

SSN Jan Górowski

SSN Irena Gromska-Szuster

SSN Lech Walentynowicz

SSN Kazimierz Zawada

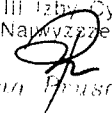
na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 10 października 2008 r.,
przy udziale prokuratora Prokuratury Krajowej Piotra Wiśniewskiego oraz
Rzecznika Ubezpieczonych Haliny Olendzkiej,
po rozważeniu zagadnienia prawnego przedstawionego
przez Rzecznika Ubezpieczonych
we wniosku z dnia 25 kwietnia 2008 r., RU/125/08/ALD,

"Czy ubezpieczyciel dokonując zwrotu kosztów pogrzebu, o których mowa w art. 446 § 1 k.c. w ramach odpowiedzialności gwarancyjnej wynikającej z obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych ma prawo zaliczyć na poczet tych kosztów zasiłek pogrzebowy wypłacany na podstawie art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (tekst jednolity Dz.U. z 2004 r., Nr 39, poz. 353 z późn. zm.)?"

postanowił przedstawić pełnemu składowi Izby Cywilnej Sądu Najwyższego następujące zagadnienie prawne:

"Czy zasiłek pogrzebowy wypłacony na podstawie art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (j.t.: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.) podlega uwzględnieniu przy ustalaniu odszkodowania dochodzonego na podstawie art. 446 § 1 k.c.?"

Na oryginale właściwe podpisy
Za zgodność:
KIEROWNIK SEKRETARIATU
Wydziału III Izby Cywilnej
Sądu Najwyższego

Marianna Hruszczyk

Uzasadnienie

Rzecznik Ubezpieczonych skierował do Sądu Najwyższego na podstawie art. 60 § 1 w zw. z art. 60 § 2 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (Dz.U. nr 240; poz. 2052, ze zm. cyt. dalej jako „ustawa z dnia 23 listopada 2002 r.”) wniosek o podjęcie uchwały mającej na celu udzielenie odpowiedzi na przedstawione we wniosku pytanie. Rzecznik wskazywał na to, że w orzecznictwie sądów powszechnych i Sądu Najwyższego ujawniły się rozbieżności w wykładni prawa w odniesieniu do możliwości uwzględnienia równowartości zasiłku pogrzebowego, wypłaconego przez ZUS na podstawie art. 77 in. ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (j.t.: Dz.U. z 2004 r., nr 39, poz. 353 ze zm., cyt. dalej jako „ustawa z dnia 17 grudnia 1998 r.”), w przypadku dokonywania przez ubezpieczonych zwrotu kosztów pogrzebu osobom uprawnionym na podstawie art. 446 § 1 k.c. w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności posiadaczy pojazdów mechanicznych za szkody powstałe w związku z ruchem tych pojazdów. Praktyka ubezpieczycieli prowadzących tzw. postępowanie likwidacyjne w tym zakresie jest niejednolita, co spowodowane zostało w dużej mierze rozbieżnościami w wykładni prawa przyjmowanej w orzeczeniach sądów powszechnych, powoływanych nierzadko dla uzasadnienia określonego stanowiska reprezentowanego przez ubezpieczyciela. Wskazane przez Rzecznika w uzasadnieniu wniosku orzeczenia Sądu Najwyższego i sądów powszechnych oraz dołączone do wniosku orzeczenia sądów powszechnych (45 orzeczeń) przemawiają w sposób wystarczający za tym, że spełniony został wymóg przewidziany w art. 60 § 1 ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. (por. np. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 24 lutego 2006 r., III CZP 91/05, nieopubl.). Nie ma bowiem wątpliwości co do tego, że w orzecznictwie Sądu Najwyższego i sądów powszechnych pojawiły się dwie odmienne interpretacje przepisów o zasiłku pogrzebowym przewidzianym w art. 77 ustawy z dnia 1998 r., dotyczące ich relacji do przepisów o odpowiedzialności deliktowej za szkodę w postaci poniesienia zwrotu kosztów pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.).

Zgodnie z pierwszym stanowiskiem, ubezpieczyciel, czyniąc zadość przewidzianemu w art. 446 § 1 k.c. obowiązkowi zwrotu kosztów w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych, może zaliczyć na poczet tych kosztów zasiłek pogrzebowy wypłacony na podstawie art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. U podstaw tego stanowiska, najogólniej mówiąc, leży założenie, że wspomniany zasiłek pogrzebowy pełni obecnie jednak funkcję odszkodowawczą, ponieważ przyznawany zostaje osobom, które poniosły koszty pogrzebu, w wysokości odpowiadającej rozmiarowi tych kosztów. Zasadniczą funkcją zasiłku jest naprawienie poniesionej szkody (w postaci wydatkowanych kosztów pogrzebu) i jest to funkcja tożsama z funkcją odszkodowania, przyznawanego osobie ponoszącej koszty pogrzebu na podstawie art. 446 § 1 k.c.

Stanowisko przeciwne ujawniło się przede wszystkim w kilku istotnych rozstrzygnięciach Sądu Najwyższego (w tym - mającej w tym względzie znaczenie podstawowe - uchwale z dnia 27 marca 1981 r., III CZP 6/81, OSNC 1981, z. 10, poz. 183), w literaturze i w dołączonych do wniosku Rzecznika 45 orzeczeniach sądów powszechnych. Decydujące znaczenie ma tu eksponowanie nieodszkodowawczego charakteru zasiłku pogrzebowego, odrębność podstaw prawnych przyznawania tego zasiłku i zwrotu kosztów pogrzebu. Pod wpływem judykatury Sądu Najwyższego (por. np. wyrok z dnia 25 maja 1970, I CR 209/70, OSNC 1971, z. 1, poz. 13) ukształtowana została interpretacja o prawnej odrębności świadczeń wypłaconych członkom rodziny zmarłego w ramach umowy ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków i zasiłku pogrzebowego. Odrębność ta wynika z odrębności podstaw prawnych i celów tych świadczeń. Świadczenia z tytułu ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków, podobnie jak zasiłek pogrzebowy, nie mają charakteru świadczeń odszkodowawczych. Celem takich świadczeń ubezpieczeniowych nie jest bowiem naprawienie szkody, lecz wypłata określonej w umowie ubezpieczenia sumy ubezpieczenia. Wypłata zasiłku pogrzebowego ma służyć natomiast udzieleniu uprawnionemu zabezpieczenia w postaci pomocy materialnej.

Analizując obecny stan prawny w zakresie wypłacania zasiłku pogrzebowego, wskazane we wniosku orzecznictwo i literaturę, Rzecznik

Ubezpieczonych przedstawił własne stanowisko z szeroką motywacją prawną. Zasiłek pogrzebowy pełni odmienną funkcję niż świadczenie odszkodowawcze ubezpieczyciela służące pokryciu kosztów pogrzebu. Wyplacony jest on w ramach zabezpieczenia społecznego określonej grupy osób ze środków publicznych w razie nastąpienia zdarzenia w postaci śmierci osoby fizycznej. Zakres i reguły wypłacania zasiłku pogrzebowego zostały określone w ustawie. Reguły te świadczą o tym, że nie chodzi o wypłatę odszkodowania w rozumieniu prawa cywilnego. Innym przykładem świadczenia wypłacanego w związku ze śmiercią pracownika według podobnych reguł jest odprawa pośmiertna przewidziana w art. 93 k.p. Wypłata zasiłku pogrzebowego następuje zawsze niezależnie od tego, czy istnieje deliktowy obowiązek odszkodowawczy naprawienia szkody obejmującej koszty pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.). Rzecznik Ubezpieczonych zwraca także uwagę na odrębność podstaw prawnych zasiłku pogrzebowego i obowiązku zwrotu kosztów pogrzebu w ramach odpowiedzialności deliktowej, co powinno eliminować dopuszczalność zaliczenia wzajemnych świadczeń wypłacanych na podstawie różnych reżimów (tytułów) prawnych bez wyraźnego upoważnienia ustawowego.

Prokurator Generalny bronił stanowiska o niedopuszczalności zaliczenia przez ubezpieczyciela zasiłku pogrzebowego, wypłacanego na podstawie ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r., na poczet odszkodowania obejmującego zwrot kosztów pogrzebu określonych w art. 446 § 1 k.c. Za stanowiskiem takim miałyby przemawiać przede wszystkim trzy zasadnicze argumenty. Po pierwsze, zasiłek pogrzebowy nie ma charakteru świadczenia odszkodowawczego. Po drugie, zasiłek pogrzebowy wypłaca się w ramach ubezpieczenia społecznego, które tworzy system zabezpieczenia członkom społeczeństwa bezpieczeństwa socjalnego, w tym – ochronę przed różnymi rodzajami ryzyka socjalnego, także związanego ze śmiercią członka rodziny. System ubezpieczeń społecznych opiera się ponadto na funduszach składkowych, przy czym składki te są opłacane przez osoby uprawnione następnie do uzyskania zasiłku pogrzebowego. Po trzecie, zasiłek pogrzebowy jako świadczenie z ubezpieczenia społecznego przysługuje podmiotom uprawnionym na innej, systemowo odmiennej podstawie prawnej niż odszkodowanie w rozumieniu przepisów prawa cywilnego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

I. Z treści przedstawionego zagadnienia prawnego wynika, że chodzi o taką sytuację, w której uprawniony do uzyskania odszkodowania poniósł już koszty pogrzebu osoby zmarłej w wyniku wypadku komunikacyjnego i dochodzi ich zwrotu od ubezpieczyciela w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów komunikacyjnych (art. 446 § 1 k.c.; art. 36 ust. 1 ustawy z dnia 22 maja 2003 r. o ubezpieczeniach komunikacyjnych, Ubezpieczeniowym Funduszu Gwarancyjnym i Polskim Biurze Ubezpieczeń Komunikacyjnych, Dz.U. nr 124, poz. 1252 ze zm., cyt. dalej jako „ustawa z dnia 22 maja 2003 r.”). Jeżeli uprawnionemu wypłacono już zasiłek pogrzebowy na podstawie art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. (i takiej sytuacji dotyczy przede wszystkim przedstawione zagadnienie prawne), powstaje kwestia, czy ubezpieczyciel może odpowiednio pomniejszyć (zredukować) przysługujące poszkodowanemu odszkodowanie obejmujące zwrot kosztów pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.) o równowartość uzyskanego wcześniej przez tę osobę od ZUS zasiłku pogrzebowego. Tak też zagadnienie to przedstawił Rzecznik Ubezpieczonych w trakcie posiedzenia w dniu 10 października 2008 r. Problem ten zatem pojawi się wówczas, gdy śmierć osoby fizycznej i w związku z tym – konieczność poniesienia kosztów pogrzebu zmarłego stanowiły następstwo wypadku komunikacyjnego (art. 436 k.c. i 446 § 1 k.c.).

Zagadnienie prawnej relacji odszkodowania obejmującego zwrot kosztów pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.) i zasiłku pogrzebowego wypłaconego na podstawie odrębnych przepisów pojawiło się w judykaturze Sądu Najwyższego w latach 70-tych i 80-tych ubiegłego stulecia.

II. Nieodszkodowawczy charakter zasiłku pogrzebowego został wyeksponowany przede wszystkim w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 27 marca 1981 r., III CZP 6/81 (OSNC 1981, z. 10, poz. 183). Chodziło o zasiłek pogrzebowy przewidziany w art. 36-41 nieobowiązującej już ustawy z dnia 17 grudnia 1974 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz.U. nr 34, poz. 188 ze zm. cyt. dalej jako „ustawa z dnia 17 grudnia 1974 r.”). Na podobnych zasadach uregulowano zasiłek pogrzebowy

także w przepisach art. 49-52 ustawy z dnia 23 stycznia 1968 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (Dz.U. nr 3, poz. 6 ze zm.). Analizując te przepisy, Sąd Najwyższy doszedł do wniosku, że przeznaczeniem tego zasiłku (w odniesieniu do osób najbliższych, art. 38 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1974 r.) jest nie tylko zwrot kosztów pogrzebu, ale także - choć w ograniczonym zakresie - dostarczenie pomocy finansowej w trudnej sytuacji życiowej, spowodowanej śmiercią. Obowiązujący system prawa cywilnego nie uzasadnia, zdaniem Sądu, przyjęcia ogólnej zasady zaliczania wszelkich świadczeń wypłacanych na podstawie różnych tytułów prawnych na poczet m.in. roszczeń o naprawienie szkody na osobie (art. 446 k.c.). Takie zaliczenie mógłby uzasadniać wyraźny przepis prawa.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 29 kwietnia 1981 r., IV CR 120/81 (nieopubl.) wyrażono pogląd, że zasiłek pogrzebowy (przewidziany w art. 35 pkt 5 ustawy z dnia 17 grudnia 1974 r.), wypłacony dzieciom zmarłego w wyniku wypadku komunikacyjnego, nie podlega zaliczeniu na poczet należnego im odszkodowania na podstawie art. 446 § 1 k.c. w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. To samo odnosi się do sytuacji, w której z roszczeniem na podstawie art. 446 § 1 k.c. występuje żona zmarłego ponosząca koszty jego pogrzebu.

Rozważając zagadnienie relacji prawnej roszczenia o zwrot kosztów pogrzebu na podstawie art. 446 § 1 k.c. i roszczenie o wypłatę sumy ubezpieczenia z umowy ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków (NNW), Sąd Najwyższy stwierdził, że wypłacone świadczenie ze wspomnianej umowy nie powinno być zaliczone na poczet odszkodowania obejmującego zwrot kosztów pogrzebu dochodzonego na podstawie art. 446 § 1 k.c. (wyrok z dnia 25 maja 1970 r., I CR 209/70, OSNC 1971, z. 1, poz. 13). Świadczenie wypłacone uprawnionemu z ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków oraz zwrot kosztów pogrzebu pełnią odmienne funkcje (to pierwsze nie ma charakteru odszkodowawczego), toteż wykluczone jest zaliczanie jednego z tych świadczeń na poczet drugiego. Podobne stanowisko wypowiedziane zostało w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 sierpnia 1981 r. IV CR 293/81 (OSN 1982, z. 2/3, poz. 40). Zdaniem Sądu, możliwości zaliczenia świadczenia uzyskanego na podstawie

umowy ubezpieczenia następstw nieszczęśliwych wypadków na poczet odszkodowania obejmującego zwrot kosztów pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.) stoją na przeszkodzie odmienny charakter i funkcji obu roszczeń.

W uchwale Sądu Najwyższego z dnia 9 grudnia 1978 r., II CZP 55/78 (OSN 1979, z. 4, poz. 62) przyjęto (na tle obowiązujących wówczas przepisów o obowiązkowych ubezpieczeniach komunikacyjnych), że świadczenie ubezpieczyciela, wypłacone na podstawie takiego ubezpieczenia, zalicza się na poczet zwrotu kosztów pogrzebu. Reguła ta wynikała z wyraźnych przepisów regulujących wypłatę odszkodowań z ubezpieczenia od następstw nieszczęśliwych wypadków. Przewidywano w nich m.in. tzw. jednorazowe świadczenie pośmiertne, przysługujące min. osobie ponoszącej koszty pogrzebu, którego wypłacenie miało także na celu kompensowanie poniesionych kosztów pogrzebu. Nie było wówczas podstaw do ich dochodzenia na podstawie art. 446 § 1 k.c.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 października 1973 r., II CZ 549/73 (nieopubl.) wyraźnie zaakcentowano wpływ wypłaty zasiłku pogrzebowego na fakt istnienia szkody w postaci wyłożonych już kosztów pogrzebu. Otóż w ocenie Sądu, uprawniony do zwrotu kosztów pogrzebu na podstawie art. 446 § 1 k.c. nie może domagać się zwrotu takich kosztów w zakresie, w jakim koszty te już zostały pokryte wypłaconym zasiłkiem pogrzebowym. W takiej sytuacji szkoda w postaci kosztów pogrzebu została już naprawiona właśnie do wysokości otrzymanego zasiłku.

Z treści uzasadnienia wyroku Sądu Najwyższego z dnia 25 sierpnia 1975 r., II CR 419/75 (OSNC 1976, z. 718, poz. 169) wynika, że obowiązujące w czasie wydawania tego wyroku przepisy, dotyczące obowiązkowych ubezpieczeń OC i ubezpieczeń od następstw nieszczęśliwych wypadków, przewidywały możliwość zaliczania wypłaconego już zasiłku pogrzebowego na poczet wypłaconych świadczeń ubezpieczeniowych (np. przewidywano niezwracanie przez ubezpieczyciela udowodnionych kosztów pogrzebu w tej ich części, która została wypłacona z innych źródeł państwowych lub innego ubezpieczenia). Regulacja taka miała na celu unikanie naprawienia konkretnej szkody (kosztów pogrzebu) jednocześnie z kilku odrębnych źródeł. Jeżeli takie koszty pokryte już zostały

z innych funduszy, powodowało to wyłączenie legitymacji do żądania ich zwrotu po raz drugi przez ubezpieczyciela. W konkluzji Sąd Najwyższy sformułował ogólną tezę, że zasiłek pogrzebowy, wypłacony rodzinie osoby zmarłej w wyniku wypadku komunikacyjnego, podlega potrąceniu przy zwrocie przez ubezpieczyciela za sprawę szkody poniesionych kosztów pogrzebu.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego analizowano także konstrukcyjne i funkcjonalne różnice pomiędzy instytucją zasiłku pogrzebowego i odprawy pośmiertnej (art. 93 k.p.). W wyroku z dnia 3 marca 1980 r., II CR 148/80 (OSNC 1981, nr 2-3, poz. 29) Sąd Najwyższy stwierdził, że odprawa pośmiertna nie podlega zaliczeniu na poczet świadczenia przysługującego z tytułu obowiązkowego ubezpieczenia komunikacyjnego. Odprawa taka nie ma bowiem charakteru odszkodowawczego, przysługuje uprawnionym osobom niezależnie od przyczyny śmierci pracownika, obciąża ona zakład pracy zmarłego i jej celem jest niesienie pomocy rodzinie pracownika w okresie po jego śmierci. W odróżnieniu od odprawy pośmiertnej zasiłek pogrzebowy wiąże się ściśle z kosztami pogrzebu pracownika i podlega zaliczeniu na poczet świadczenia zasądzonego obejmującego zwrot kosztów pogrzebu na podstawie art. 446 § 1 k.c.

III. De lege lata zasiłek pogrzebowy wypłacony przez ZUS na podstawie art. 77-81 z dnia 17 grudnia 1998 r. zasadniczo nie odbiega on konstrukcyjnie od zasiłku pogrzebowego, wypłaconego na podstawie obowiązujących wcześniej i już uchylonych przepisów, przytaczanych w orzeczeniach Sądu Najwyższego (pkt II uzasadnienia). Zasiłek pogrzebowy przysługuje tylko z jednego tytułu, a w razie zbiegu prawa do zasiłku pogrzebowego, określonego ustawą z dnia 17 grudnia 1998 r. z prawem do takiego zasiłku ustalonym na podstawie odrębnych ustaw, przysługuje tylko jeden zasiłek (art. 99 ustawy; por. np. art. 35 ustawy z dnia 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników, j.t. Dz.U. z 2008 r., nr 50, poz. 291 ze zm.). Zasiłek pogrzebowy wypłaca się w razie śmierci osób wymienionych w art. 77 ust. 1 pkt 1-4 ustawy i może go uzyskać podmiot ponoszący koszty pogrzebu (art. 76 ust. 1 i 2 ustawy). Przewidziano maksymalny pułap zasiłku pogrzebowego (ryczałt określony w art. 80 ustawy). W razie poniesienia kosztów pogrzebu przez osoby niebędące członkami rodziny osoby zmarłej (i podmioty wymienione w art. 79 ust. 1 in fine) zasiłek przysługuje

w wysokości udokumentowanych kosztów pogrzebu, nie wyżej jednak niż w kwocie maksymalnej przewidzianej w art. 80 ustawy. Członkom rodziny osoby zmarłej, ponoszącym tylko część kosztów pogrzebu, przysługuje zasiłek pogrzebowy w wysokości określonej w art. 80. Zasiłek pogrzebowy wypłaca się na wniosek uprawnionego, zgłoszony w ciągu 12 miesięcy od chwili śmierci osoby, po której zasiłek taki przysługuje.

Przedstawiona pokrótce ogólna regulacja zasiłku pogrzebowego pozwala na sformułowanie kilku zasadniczych cech tej instytucji. Po pierwsze, w ustawie przewidziano podstawowe warunki powstania uprawnienia do wypłaty zasiłku na wniosek uprawnionego, przy czym jednym z tych warunków jest śmierć określonego w ustawie kręgu osób, niezależnie od przyczyny śmierci. Po drugie, chodzi tu o samodzielny tytuł do wypłaty kwoty zasiłku. Po trzecie, uprawnionym do uzyskania zasiłku może być tylko podmiot faktycznie pokrywający koszty pogrzebu. Po czwarte, zasiłek wypłaca się osobom uprawnionym w zasadzie w granicach udokumentowanych kosztów pogrzebu (w rozmiarze nieprzekraczającym jednak kwoty maksymalnej określonej w ustawie). Po piąte, w uprzywilejowanej sytuacji są członkowie rodziny zmarłego, ponieważ mogą oni otrzymać zasiłek w wysokości określonej w ustawie (zryczałtowanej) także w razie poniesienia jedynie części kosztów pogrzebu. Po szóste, określenie wysokości zasiłku w sposób ryczałtowy może powodować ten skutek, że wypłacony zasiłek pogrzebowy skompensuje tylko część faktycznie poniesionych kosztów pogrzebu lub będzie świadczeniem przewyższającym równowartość tych kosztów. W tym drugim przypadku z pewnością ujawnia się wyraźnie funkcja zasiłku jako świadczenia z zakresu ubezpieczenia społecznego (funkcja socjalna).

IV. Nie sposób zaakceptować wprost de lege lata ogólnej tezy, że zasiłek pogrzebowy przewidziany w ustawie z dnia 17 grudnia 1998 r. ma charakter odszkodowawczy ze wszystkimi wynikającymi stąd konsekwencjami prawnymi. Jak już wspomniano, zasiłek ten został skonstruowany w sposób uniwersalny i uprawnienie do jego wypłaty może pojawić się nie tylko w razie poniesienia kosztów pogrzebu w wyniku popełnienia czynu niedozwolonego. Nie istnieje też ścisły związek pomiędzy rozmiarem poniesionych faktycznie kosztów a wysokością przyznanego zasiłku. Taki związek może nastąpić tylko w odniesieniu do

podmiotów nienależących do kręgu członków rodziny zmarłego (art. 77 ust. 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r.), ponieważ członkowie ci mogą uzyskać zryczałtowany zasiłek nawet wówczas, gdy w minimalnej części ponieśli koszty pogrzebu. Oznacza to położenie akcentu na pomocową (socjalną) funkcję zasiłku przynajmniej wówczas, gdy uprawnionymi do niego pozostają członkowie rodziny zmarłego. Jeżeli jednak uprawnienie do otrzymywania zasiłku pojawia się w razie śmierci osoby fizycznej w wyniku popełnienia czynu niedozwolonego (nastąpienia wypadku komunikacyjnego, art. 436 k.c. i art. 446 § 1 k.c.), nie sposób byłoby przyjmować, że fakt ten nie pozostaje bez żadnego znaczenia w sferze dochodzenia roszczenia odszkodowawczego przewidzianego w art. 446 § 1 k.c.

Zgodnie z art. 446 § 1 k.c., poniesione koszty pogrzebu stanowią szkodę majątkową w rozumieniu art. 361 k.c. Roszczenie o naprawienie tej szkody może być skierowane przez ponoszącego koszty pogrzebu wobec osoby zobowiązanej do jej naprawienia. Także w przepisach dotyczących zasiłku pogrzebowego uprawnienie do tego zasiłku wyraźnie powiązane zostało z faktem poniesienia kosztów pogrzebu przez uprawnionego (art. 78 ust. 1 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r.). Oznacza to, że wypłata zasiłku uzależniona pozostaje od faktu poniesienia kosztów pogrzebu, a nie tylko od samego faktu śmierci osoby fizycznej. Pojawia się tu zatem, choć nie zawsze w pełnym zakresie, pewien element o charakterze kompensacyjnym. Można zatem twierdzić, że taki element kompensacyjny (w różnym natężeniu) leży u podstaw konstrukcji prawnej zasiłku pogrzebowego jako instytucji prawa ubezpieczeń społecznych. Przewidziany w art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. zasiłek pogrzebowy można by chyba jednak zaliczyć, mówiąc najogólniej, do instrumentów kompensacyjnych funkcjonujących w systemie prawa publicznego.

Dostrzeganie w konstrukcji zasiłku pogrzebowego także elementów kompensacyjnych pozwala na pewno na stwierdzenie tożsamości celu prawnego obu świadczeń: świadczenia obejmującego wypłatę zasiłku pogrzebowego i świadczenia odszkodowawczego wynikającego z art. 446 § 1 k.c. Zmierzają one do pokrycia (zwrotu) kosztów pogrzebu faktycznie poniesionych przez uprawnionego. Różni je tylko forma prawna, sposób i szybkość wypłaty świadczenia. Chodzi tu zatem o przyjęcie przez ustawodawcę różnych

instrumentów prawnych służących do osiągnięcia tego samego celu. Publicznoprawny instrument (zasiłek pogrzebowy) zapewnia z pewnością szybsze uzyskanie świadczenia (choć w zryczałtowanym zakresie) osobie uprawnionej niż uruchomienie drogi postępowania cywilnego. Z punktu widzenia wspomnianego celu nie ma już znaczenia sama prawna podstawa uruchomienia danego instrumentu, ani różnice konstrukcyjne dotyczące sposobu i możliwego czasu uzyskania obu świadczeń. Oba instrumenty prawne przysługują temu samemu podmiotowi lub kilku podmiotom, które poniosły te same koszty pogrzebu (art. 77 ust. 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r.) i z reguły podmiot uprawniony skorzysta w pierwszej kolejności z możliwości uzyskania zasiłku (np. choćby z racji rocznego terminu zgłoszenia wniosku o jego wypłatę, art. 81 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r.).

W związku z wypłatą zasiłku przez ZUS i dochodzeniem wobec ubezpieczyciela świadczenia ubezpieczeniowego obejmującego zwrot kosztów pogrzebu powstaje kwestia możliwości posłużenia się wypracowaną w judykaturze konstrukcją *compesatio lucri cum damno*. Niezbędne wymogi zastosowania tej konstrukcji to, mówiąc najogólniej, tożsamość prawna zdarzenia, które jest jednocześnie źródłem powstania uszczerbku i korzyści po stronie poszkodowanego, przy czym uszczerbek ten i korzyści powinny pozostawać normalnym następstwem wspomnianego zdarzenia (por. np. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2005 r., I CK 185/05, OSNC 2006, z. 7/8 poz. 133 i powołane tam orzecznictwo; uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2002 r., II CKN 72/99, nieopubl.). Zastosowanie tej konstrukcji prawa odszkodowawczego pozwala na odpowiednie zmniejszenie odszkodowania przysługującego poszkodowanemu o wartość korzyści, jaką uzyskał poszkodowany (por. np. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r. II CSK 405/07, nieopubl.). Trzeba zwrócić uwagę na to, że niekiedy w orzecznictwie Sądu Najwyższego jako korzyść przesądzającą o możliwości zastosowania konstrukcji *compensatio lucri cum damno* przyjmuje się też powstanie określonego roszczenia (np. roszczenie subrogacyjnego poręczyciela, wobec którego bank bezpodstawnie wystawił bankowy tytuł egzekucyjny i przeprowadził egzekucję; por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia

11 stycznia 2006 r., III CK 325/05, Prawo Bankowe 2006, z. 11, s. 11). Jednocześnie w judykaturze wskazuje się sytuacje, w których z pewnością nie zachodzi wspomniana tożsamość prawna zdarzenia będącego jednocześnie źródłem powstania szkody i korzyści dla poszkodowanego (np. dobrowolne naprawienie przez osobę trzecią na własny koszt uszkodzonego w wypadku samochodu, dobrowolne świadczenia osób trzecich, poza wypadkami określonymi w art. 356 § 2 k.c.; por. np. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 października 2005 r., I CK 185/05; wypłacenie poszkodowanemu kwoty z funduszu pochodzącego ze składek koleżeńskich; tak wyrok Sądu Najwyższego z dnia 10 grudnia 1964 r. I R 244/62, OSNCP 1964, z. 1, poz. 11).

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 6 kwietnia 2004 r., I CK 557/03 (nieopubl.) przyjęto, że nie występują zasadniczo żadne okoliczności uzasadniające wyłączenie zastosowania konstrukcji *compensatio lucri cum damno* w sytuacji, w której w miejsce podmiotu wyrządzającego szkodę do jej naprawienia zobowiązany jest ubezpieczyciel. W uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 1 października 1997 r., I CKN 246/97 (nieopubl.) stwierdzono ogólnie, że w judykaturze i piśmiennictwie prawniczym utrwalone jest stanowisko, zgodnie z którym, wszelkie świadczenia z ubezpieczenia społecznego przypadające z tytułu zdarzenia, które uzasadnia odpowiedzialność odszkodowawczą, podlegają zaliczeniu na poczet należnego odszkodowania. Dotyczy to w szczególności renty inwalidzkiej otrzymywanej przez poszkodowanego z ZUS i renty wyrównawczej (art. 444 § 2 k.c.).

Posługując się zatem konstrukcją *compensatio lucri cum damno*, można by stwierdzić, że śmierć osoby fizycznej w związku z wypadkiem komunikacyjnym powoduje jednocześnie (jako to samo zdarzenie prawne) powstanie szkody w postaci poniesionych przez osobę uprawnioną do odszkodowania kosztów pogrzebu zmarłego i prowadzi do uzyskania przez tę osobę korzyści w postaci wypłaty zasiłku pogrzebowego przez ZUS na podstawie art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. Poniesienie kosztów pogrzebu i uzyskanie zasiłku pogrzebowego stanowią zarazem normalne następstwa śmierci osoby fizycznej w wyniku wypadku komunikacyjnego. Prowadzi to do wniosku, że wypłacony zasiłek pogrzebowy powinien być jednak uwzględniony przy określaniu wysokości

odszkodowania obejmującego zwrot kosztów pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.) osobie uprawnionej w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych.

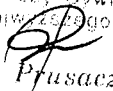
V. Należy jednak podkreślić, że we wniosku Rzecznika Ubezpieczonych oraz w piśmie z dnia 30 września 2008 r. precyzującym stanowisko Prokuratora Generalnego przedstawiono istotne argumenty prawne mogące przemawiać na rzecz poglądu, że zasiłek pogrzebowy, wypłacony uprawnionemu na podstawie art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r., nie powinien być uwzględniony przy określaniu wysokości świadczenia ubezpieczeniowego obejmującego zwrot kosztów pogrzebu i wypłaconego w ramach obowiązkowego ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej posiadaczy pojazdów mechanicznych. Można bowiem bronić stanowiska o odmiennej jednak funkcji prawnej roszczenia o zwrot kosztów pogrzebu (art. 446 § 1 k.c.) i uprawnienia do otrzymania świadczenia pieniężnego (zasiłku pogrzebowego) na podstawie art. 77 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. Zasiłek pogrzebowy można by traktować jako świadczenie uzyskiwane w ramach zabezpieczenia społecznego w związku ze śmiercią członka rodziny (funkcja pomocowa zasiłku). Tę funkcję zasiłku może dodatkowo wzmacniać argumentacja akcentująca tworzenie systemu ubezpieczeń społecznych na podstawie funduszy składkowych. Argument płacenia odpowiednich składek przez poszkodowanego, podnoszono w literaturze prawa ubezpieczeń, właśnie dla uzasadnienia stanowiska o dopuszczalności kumulacji świadczeń z ubezpieczenia osobowego z odszkodowaniem należnym na podstawie przepisów k.c. (por. np. M. Śmiegiel, Zasada *compensatio lucri cum damno* a świadczenie z ubezpieczeń gospodarczych, PUG 2001, z. 4, s. 15-16). Można twierdzić, że myśl ta powinna tym bardziej pozostać aktualna w zakresie relacji prawnej świadczeń z ubezpieczenia społecznego i odszkodowania przewidzianego w prawie cywilnym.

Nie bez znaczenia może okazać się też wskazywanie na systemowo odmienną podstawę prawną zasiłku pogrzebowego i odszkodowania klasycznego, co może świadczyć o prawnej autonomiczności obu tych systemów ze wszystkimi wynikającymi stąd konsekwencjami. Przewidziany w art. 77-81 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. obowiązek wypłaty zasiłku pogrzebowego ma bowiem charakter bezwzględny w tym sensie, że w przepisach tych nie wspomina się o tym, jaki

wpływ na istnienie tego obowiązku miałoby pokrycie kosztów pogrzebu (tej samej osoby zmarłej) w inny sposób (np. właśnie w wyniku uzyskania przez uprawnionego świadczenia na podstawie art. 446 § 1 k.c.). Wspomina się w tych przepisach jedynie o tym, że zasiłek pogrzebowy wypłaca się tylko z jednego tytułu (art. 77 ust. 4) i możliwe jest uzyskanie jednego zasiłku w razie zbiegu tytułów prawnych do jego uzyskania (art. 99). Taka regulacja prawna może prowadzić do wniosku, że zasiłek pogrzebowy powinien być w zasadzie zapłacony zawsze, gdy wystąpią przewidziane w ustawie przesłanki do jego wypłacenia na rzecz osoby uprawnionej. Podmiot ponoszący koszty pogrzebu ma zatem możliwość prawną uzyskania zasiłku pogrzebowego z ubezpieczenia społecznego i jego uprawnienia nie mogą modyfikować (umniejszać) reguły prawa cywilnego, w tym – konstrukcja *compensatio lucri cum damno*.

SĄD NAJWYŻSZY
IZBA CYWILNA
WYDZIAŁ III

Na oryginale właściwe podpisy
Za zgodność:
KIEROWNIK SEKCJI KARIATU
Wydział Izby Cywilnej
Sądu Najwyższego

Marianna Pfusaczyk

